

о. ТЕОДОР САВОЙКА.

.....

наша молодь.

ПЕРЕМИШЛЬ
НАКЛАДОМ АВТОРА
1932.

о. ТЕОДОР САВОЙКА.

.....

НАША МОЛОДЬ.

ПЕРЕМІШЛЬ
НАКЛАДОМ АВТОРА
1932.

В дні 4. червня 1931. р. відбувалися у Львові Збори Тов. „Просвіта“, і на тих Зборах наша студентська молодь висказала різко свою засадничу, збірну думку під адресою проводу цього найповажнішого Товариства, тай, для замарковання серіозності свого виступу, вийшла зі салі.

За кілька днів відбувалися Збори Тов. Прихильників Освіти; і тут знова молодь зареагувала, хоч трошки вже менше поважно, проти добавуваних нею неправильностей у проводі Товариства.

Ці виступи стрінулися негайно не лише з доданою старшого громадянства на місці, але і з однодушним осудом часописів як „Діло“, „Новий Час“, „Мета“, „Нова Зоря“, які часто кажуть нам вірити, що говорять „від загалу громадянства“. І виходило би, що батьки в осуді своїх дітей поєдналися й однодушно кликнули: анатема!

Так нехай же ця осуждена молодь почне й відмінний голос, голос також старшого громадянина, що кілька десятків літ працює посеред свого народу й власними очима дивиться на світ.

*

Основною думкою молоді на Зборах „Просвіти“ було, що Головою Товариства „Просвіта“ не повинен бути посол, бо, поперше, це високе — скажім: найвище — становище в нашім народі через мандат обнижується, а подруге, мимохіть може втягатися до Тов. „Просвіта“, політика, яка Товариству ані непотрібна ані непожиточна. Зокрема молодь нерада була виборови на Голову пок. Михайла Галущинського, який вліз вже, так сказати, обома руками в політику, бо брав участь

у найінтимнішій, перед громадянством на всі лади закриваній, угодовій акції з польською умандатованою стороною.

Ось гріх молоді!

Батьки вважали відповідним перейти над становищем молоді до порядку і вибрати таки пок. Мих. Галущинського Головою Тов. „Просвіта“ (як „Діло“ пише — навіть під оплески салі), а пок. Михайло Галущинський узняв відповідним вибір серед таких обставин приймити.

Але чи все тут у порядку?

Головою Тов. „Просвіта“ бували завжди найперші мужі в народі, які жили й трудилися для Товариства. Збільшали його майно, берегли його поваги й незалежності й тішилися не лише великою пошаною, а й беззастереженим довірям громадянства. Становище Голови Тов. „Просвіта“ таке високе, таке гарне, таке працьовите, так вимагаюче чуйності, так звязане з надіями нації, а разом з тим таке відповідальне, що добирати до його ще денервуючу посольську працю, приймати (щоб не сказати: забігати) мандат, це значить: або легковажити собі Тов. „Просвіта“ і воліти посольські вигоди, виступи й оплески, або мріяти про матеріальну піддержку „Просвіти“ при помочи посольських впливів у горі.

Бо зложилося якось так дивно, що послами та сенаторами з останніх виборів вийшли саме провідники двох других, після „Просвіти“ чи не найважніших установ, „Сільського Господаря“ і „Ревізійного Союза Укр. Кооператив“, які таксамо о цілу голову важніші й почесніші від посольських мандатів, але, як і „Просвіта“, трошки „роблять боками“.

Зокрема „Просвіта“ в останніх роках поважно задовжилася. І хоч п. М. Творидло у своєму рефераті про господарське положення Тов. „Просвіта“ дуже самопевно успокоює наш загал, то все таки довг довгом. Усі довги мають ту немилу звичку, що при них ростуть відсотки. Пан Голова Това-

риства струджений спить, а відсотки ростуть. Вправді на покриття поверх півмільйонового довгу, з відсотками нині 600,000, є в магазинах на 184.197 зл. книжок — його одинокого майна, що його Виділ може назвати власним —, але це підклад і за малий і дуже непевний, щоб не сказати: ніякий. Бо якщо книжки розходяться навіть дуже помалу —, то шафа з книжками буде випорожнюватися, а довг буде зростати.

І остає на підклад довгів інше „власне майно“, а то реальності й земельна власність — отсе корінне майно, фундоване великими громадянами й зберігане давнimi Виділами для збереження Нашої. Тремтіти мусять, хоч може безпідставно, і ті робітники по краю, що з трудом придбали для громад „Народні Доми“ і, для забезпеки, заінтулювали на Головний Виділ Тов. „Просвіта“.

І тут вилізла ота закарлюочка. Місто припинити на деякий час усі непоплатні видавництва, місто зменшити кошти завідування й удержання реальностей до найдальших границь, місто шукати виходу при помочи меценатів посеред власного громадянства і власних установ, місто зредукувати персонал хочби до одного урядовця й одного возного (Андрію Скородинському — честь Твоїй памяті!), то пішли поголоски, що Голова Тов. „Просвіта“, враз із керманичами деяких других дефіцитових установ, шукають посторонніх засобів, хоч і дуже дорогих...!

Не поможет „простувати“. Пок. Михайло Галущинський брав кілька разів участь у „виміні думок“ і шукав контакту з польською стороною, хоч вже при першій „чорній каві“ почув про такі умовини, яких своєму громадянству і виявляти ніяково. Бо-ж Михайло Галущинський, як передовий громадянин і визначний інтелект мусів знати, що трів'кий мир, мир раз на все, між Польщею й Україною взагалі неможливий. Бо Польща, маючи на Заході дужшого сусіда, мусить як держава, ще з месіяністичною психікою, шукати собі усіх можли-

востей на Сході, і Україна мусить відбиватися. Можливий є лише деякий *modus vivendi* на нині. Але чи й той, сказати, малий плян замирення, може бути щирій, якщо за основу не прийметься, стану посідання з 1. падолиста 1918. р.? Чи інакше переговори з обох сторін не будуть полюванням? Чи тоді, коли ми без нашої вини все стратили і назад не відзискали, могlob хочби як святочне замирення перетрівати серед широких мас довше ніж одну ніч? Голова Тов. „Просвіта“ ці моменти злегкова-живав і громадянство того забути не могло, а молодь таки зареагувала.

У поважних хвилях пок. Михайло Галущинський забирає на сторінках „Діла“ голос з покликами до громадянства. Але в останньому році це був уже анахронізм. Покійний мав уже, так сказати, „спаціфіковану міну“. Вже лиш волочив свої давні крила — може підкошенні почали й журбою за стан „Просвіти“. Та коли помер, громадянство поставилося на вижині: не забуло його великої праці в Золочівщині й Рогатинщині та гарних просвітянських мрій у Львові, і зготовило княжі похорони. Хоч давнього довіря вже таки не мало.

*:

Молодь дала вислів своєму негодованню і на Зборах Товариства прихильників Освіти, і велика шкода, що тут і Др. Копач, якого громадянство високо цінить і ще таки надії на него покладає, не спостерігся в положенню, не добачив справжніх понук виступу молоді, яка часто темпераментом затемнюює свою добру думку, і, хоч сам приятель молоді, цю молодь скартав.

Тут справа вже ширша, бо торкається проблеми цілого виховання не лише молоді, а й нації.

Будьмо з собою щирі.

Нині маємо всі до молоді претенсію. Але чи старше громадянство, поза одиницями, дуже журилося тою молодю в тяжких для неї часах?

Впала колись думка: бойкот львівських висо-

ких шкіл. Молодь для неї одушевилася, і старше громадянство — з малими, несмілими натяками на труднощі — притакнуло. Притакнуло й припечатало оплесками. [Ах, ті оплески!] Але чи витревало на цій позиції? Чи дало молоді приклад гарту, взір, як іти одним фронтом? Чи дало поміч? Чи притулило скитальців? Чи дало приклад, як виглядає безкомпромісівість ідеї?...

Чи не бувало так, що, помимо „бойкоту“, таки свояки львівських громадян студіювали спокійно на львівському університеті?...

Чи не бувало так, що декого з некарних притуляли в себе навіть бурси чи інститути?...

Чи не бувало, що діти навіть священиків між своїми розбивали „ворога“ в пух і прах, ставали „ребром“, уходили за мужів довіря центральних організацій молоді, а тихцем самі були записані на львівському університеті?...

Чи не доводилося вам почути від старших громадян: „Га, студії на нелегальному українському університеті непевні, а нам треба буде колись (те слово вимовляли з таємничию міною) свого урядництва, то якраз „ті нас підратують“. Чи не було так?...

Чи не бувало й так, що некарних боронилося пошепки: „Вони „там“ підслухують, що говориться, підглянуть, що робиться, і донесуть нам“....

Чи не дійшла деморалізація аж до того, що старше громадянство гляділо мовчки, як наші „многонадійні“ молодці — вигід ради — кидали свій обряд, ставали членами чужих товариств, давали опінію про своїх ідейних товаришів, куди знали, а то й визиваючи до них відносилися навіть на вулиці?

Чи врешті старше громадянство, коли згодом добачило труднощі й хиби, здобулося бодай на батьківську відвагу, щоби порозумітися з молодю й давню постанову відкликати? Ні. Ми дивилися на трагедію ні то спокійно, ні то безрадно, хиба іноді жалувалися, що молодики у тих справах хочуть іти по диктаторськи.

Серед таких обставин, (а вони тут ще далеко не всі наведені — щось нехай остане про дото поstra) йшла хрестна дорога нашої найкращої молоді повних 10 літ, а почасти йде ще й нині.

Трошки заможніші йшли за границю, і, хоч з бідою, кінчили там студії, які тут приходилося довгенько нострифікувати або й зректися нострифікації. А бідніші, здебільша мужицькі сини, ділили гірку долю своїх приватних високих шкіл, терпіли нагінки, виснажувалися недостатками, падали з утоми й перебутих усяких злиднів як скошений квіт, а деякі з огірчення вертали на вузкий хлопський загін, мужичіли, або й заломлювали ся....

Не пощадила доля й богатіох з тих, що вернули зза кордону. Жиуть ще люди, що безуспішно шукали по своїх установах хоч скромного приміщення, але надармо. Коли ж з болю вирвався їм натяк, що вони потерпіли тай не для особистої користі, то старший громадянин заявив: „А чи я вас там посилив?“...

Так наша молодь крівавилася і розпорошуvalася на атоми. Аж страх збирав: Що буде?

Та поволі ця молодь почала гоїти свої рани. Сама — за підшептом власного серця. Здоровий інстинкт брав верх. Молодість допомагала. Старші товариші, бувалі й загартовані, розкривали книгу життя перед молодшими. Здорові струї перемагали. Активніші одиниці не спочивали, і згодом доскладові елементи почали об'єднуватися на національній основі. А доказом того об'єднання були виступи молодіжи — в кількох спорадичних випадках уже дещо давніше, а останніми часами на двох зборах з червня 1931 р.

Були у тих недоговорених виступах і гордість на пробуджуючуся власну силу і заповідь участі у громадянському всебічному житті, і жаль "до старшого громадянства за старі методи й нові похибки — тим більше, коли нині на перід висувається і кермувати молодю хоче те старше грома-

дянство, яке в молодості в громадянській роботі брало участь більше духом, ніж чином.

*

Коли Захід в останньому столітті перевів у себе ревізію виховання, коли перевиховав свої народи на сильні, до здобування і панування спосібні нації, то ми остали, як і за Куліша були: народом „без пуття і чести“. А остали такими, бо у нас вихованням усого громадянства на протязі довгих — довгих літ майже ніхто не журився, і нині поза одиницями, ніхто не журиться, а часто й тим одиницям ще путається руки.

Направду можна сказати, що ми народ без принципів — якщо за принцип не уважаємо безпринципності зasadничих основ, основ, які, як національне евангеліє, обов'язували завжди, всюди, всіх і вся у всіх ділянках, ми не виробили і заячими скоками (т. зв. орієнтаціями), раз туда раз сюда, скачемо до нині.

Наша сила заламалася над Калкою.

Коли після татарщини ми почали двигатися, прийшов другий удар: завдяки уніям, люблинській і звіхненій берестейській, ми втратили — не без вини оо. Єзуїтів — шляхту, а разом з нею й землю. Врешті в новіших часах ми в Галичині до решти зубожіли, бо втратили ліси і пасовиска.

На великому вічу в Раві Руській у 1898 р. гладкий бесідник о. Решетило порівняв наш люд з пнем дерева а шляхту з квітом, і закінчив: „Коли у нас здоровий пень, то без квіту вже обійдемося“. І пішли гучні оплески. І ніхто не звернув уваги, як дуже це порівнання храмає. Бо квіту нема цього року, то буде на другий рік. А старих, вироблених заможних, аристократичних родів з нині на завтра не створиш. А без них — як без рук. Бо „нація без патриціїв не може істнувати“. Нема своїх, то треба запросити чужих („у нас земля богата — ходіть до нас панувати“). Або і самі прийдуть і батіг сплетуть.

Великим нещастям була й затрата лісів та пасовиск, бо через те село пішло в ярмо, у вікову залежність від чужої сили. Коли нині мужик мусить платити по 40—60 зл. за пасовиско від одної штуки рогатої худоби і винайме це пасовиско для двох штук, то в осені на заплату мусить продати одну з тих двох штук, і то ліпшу, бо на 120 зл. треба нині немалої корови.

І вийшло: шляхтою підтяли нас від гори, а лісами й пасовисками від долу. Остав спавперизований мужик — без патриціїв, без промислу й купецтва, без освіти, зі жменею інтелігенції, а й з тої жмені ще частина зневірена у власні сили, потупала в другий бік, до готового жолоба, до „руських“.

Серед таких обставин остав лиш той лік, що його великий Німець Фіхте приписав колись своєму народові: *„Іно цілковите переродження, іно почин цілком нового Духа може нас уратувати“*. В основу роботи треба положити угольний камінь: *виховання*. Не саме національне і не політичне, а передовсім виховання людини й громадянина. Формування характеру, правдомовність, пошана чужої власності, узnanня авторитету, радість з послуху, почуття обов'язку, вироблення волі, гуртовання в карну лаву — ось що надусе потрібне. За цим прийдуть уже легко, як завершення, і національна свідомість і політична виробленість, а за ними активність і готовість до жертв аж до геройства.

І здається, що наша молодь зрозуміла хвилю, і *самочинно* починає виходити на цей спасений шлях.

Бо хто з передових людей у нас вихованням жутився або журиться? Чи хоч одна політична партія взяла цю точку у свою програму? Виховання — робота дуже гірка і дуже невдячна, а до — того успіхи з неї далеко. А нам треба успіхів зараз. Зараз таки мандатів, маніфестацій, оплесків, тощо.

Тай як братися до тої роботи, коли в нас ще немає згоди, що покласти в основу виховання. Цілий культурний світ приняв релігійно-моральну осно-

бу¹⁾) а в нас ще шукається. А прецінь, коли вже хто хоче, то можнаби посперечатися хиба ще лиш над тим, *котра* релігія для України найбільш підходяча. Але виховання без релігії — абсурд.

В 1919. р. майже в той сам час, як наш „парламент“ у Станиславові радив над усуванням хрестів зі школи, Поляки по своїм боці запорядили, щоби кандидати учительського звання, приватисти, при іспитах зрілості виказувалися посвідкою від парохіального уряду, що виконують релігійні практити. І чи зле на тім вийшли? Чи релігійний учитель мати мє дітворі менше сказати про національні почування, ніж учитель безвіроісповідний? А в нашому „парламенті“ за вільною „школою“ чи не найбільше побивався таки „педагог“ Безпалко. Чи не іронія? Так ми будували свою державу, і так збудували...

*

І дім, і школа, і церква, і читальня, і всякого рода кооперативи, і всі установи культурні центральні і сільські, і театр, і преса, і поети, письменники й артисти мусять повести всю роботу під кутом: *Виховання Нації*.

Наша мужицька хата не дає дітям, на загал, нічого. Часто ще їй викривляє молоді душі. Типічною буває „наука“, яку сусід мазур для своїх дітей убрає у поетичну форму: „Nie bedzis krad — nie bedzis jad.“

Школа не в наших руках. А Рідна Школа, хочби й як гарно працювала, це лише капля в морі.

Про церкву випадає хиба не говорити. Тут перехрещуються нині ріжні змагання. Церкви усіх релігій світа бажають закріпiti за собою неошибочність, і не терплять критики. А в нас, у Галичині, дотого ще склалося так, що три владики не

¹⁾ Реаліст Масарик каже, що наше покоління потрібує релігії.

можуть найти спільної мови. Якже найдуту її поверх дві тисячі духовників, або коло чотири міліони вірних? Дотого у деяких епархіях заводять самовільно поважні, ані з історією й духом ані з потребами й пожитком нації незгідні реформи. В слід за тим авторитет єпархів там заломаний (в часі візитацій владики відчувають уже ніяковість свого положення), клір розпорошений — щоб не сказати гірше —, а його виховуюча сила марна. Велика шкода тої марнованої сили, бо наші священичі domi мали до тепер усі услівя бути патриціями, бути „сіллю землі“, і в інших обставинах вони могли б віддати нації велику послугу.

Вправді еп. Хомишин запевняє всіх у пастирському листі, що від негодовання з приводу целібату „ані сонце не померкло ані земля не потряслася“. Правда. І ще раз правда. Але так само правда, що епархії, де накидається целібат, таки на очах розкладаються наслідком православя та ріжких сект, і що такі смілі вискази, враз з іншими причинами, мусять спонукати громадянство до сторожкості. Бож це не тайна, що за плечима скромних станиславівських діячів стоять справдішні, з XVI—XVIII. віків Україні добре знані політичні грачі з Чина оо. Єзуїтів.

Впрочім карти вже досить відкриті і вже почалися потягнення. На північно-західних українських і білоруських землях або вратується намічена „унія зі східним обрядом“, а затратиться безповоротно національність, або сконсолідується православя, і при нім вратується національність. В цьому другому випадку прийде відтак ще до українсько-руссих, недовгих, дужань за душу більш відсталого громадянства.

В Галичині, завдяки більшій свідомости, справа складніша. Тут, при таких обставинах як нинішні, по довшому часі повстане українська релігійна мозайка. Бо струни у справах віри не слід перетягати. Бо всі релігійні походи і всі реформи, які колинебудь і денебудь переводилися в церковно-народно-

му життю, бували не лише довгі, але й по обох боках дуже завзяті. А завзяття завдає рани.

Але все таки на похвалу нашій студенській молоді треба сказати, що вона й серед нинішніх обставин, у значній частині, перестала вже огляда-тися на марні клічі з часів Драгомонова („дурман — не просвіта“) чи сучасних Ленінів („релігія — опіюм народу“), і признає церкві рацію існування. В справах релігії кермується потребою совісти та в релігійних практиках шукає заспокоєння для духа.

* *

На жаль, виховуючої роботи не повели як слід і інші чинники, незалежні від посторонніх впливів, а оперті виключно на власному громадянстві.

Не можу забути ніби дрібної події з власного переживання. Мабуть у 1913. р. я заголосив у часописах, що шукаю людини, яка за такуто платню схочіла вести установи в моїй парохії і заняться трошки громадською роботою в повіті. Тоді відбувався у Львові курс „висшої освіти“, ведений Т-ом „Просвіта“, і оден з учасників того курсу пише мені: „Отче, я хочу бути у Вашій парохії *апостолом*“. Відписую: „Добре приїздіть, іно апостолом буду вже я сам, а Ви будете мені до помочі“. Не приїхав і не відписав. За пів року пише вже з якогось села: „Отче, тепер я конче хочу до Вас приїхати“. Відписую: „Добре, я готовий з Вами працювати, але як Ви не приїхали перед пів роком, то видко, обняли місце деінде; отже тепер прошу найперше подати мені адресу, де Ви працювали, щоб я міг там розвідатися про успіхи Вашої праці“. Не відписав, і до нині не приїхав. Щож то сталося? А ніщо іншого, іно у Львові панове інструктори хотіли піднести людську гідність своїх слухачів з укінченою сільською школою тай *пересадили*. Вчили, а не виховували. Клали в голову високу вартість народної роботи, порівнали курсантів з *апостолами*, а не вложили твердо в тямку,

що вони, ті новітні апостоли, мають бути скромні та йти на руку місцевим робітникам інтелігентам. І з доброго, може матеріялу вийшов з курсу „вищої освіти“ неужитий, зманеврований, а може й шкідливий тип.

Давний круг ділання Тов. „Просвіта“ звузився. Вирости окремі ділянки господарські, економічні, культурні. Але „Просвіті“ остає все таки найпочесніща служба: виховання громадян при помочі читалень. І до тої служби треба достроїти всю працю: видавництва, курси, поїздки, допомогу читальням в уладженню свят, обходів, аматорських кружків, тощо. Та про цю високу місію деколи, на жаль, у Львові забувається.

В 1930. р. Головний Виділ обіцяв, що „Життя й Знання“ буде стояти вже на власних ногах, без дефіциту. Та до того якось не прийшло. І може не зараз прийде, бо „Життя й Знання“ на село непопулярне, а до того дає богато зайного, а деколи й баламутного. От уже в 1, таки числі писало ся, що людина ріжниться від малпи лише мовою. Чи справду лише мовою?...

В 1920. р. видала „Просвіта“ брошурку „Народня освіта й виховання народу“ Михайла Галущинського. Гарна, перша в своїм роді систематична праця. Але чи сказав автор хоч в однім місці, що всі оті засоби — від народніх читань аж до людових університетів — мають бути так дібрані, щоби служили найвисішій меті: вихованню людини? Ні. Всюда мається на приміті іно виховання національне і патріотичне. А преці без етичної основи і націоналізм і патріотизм — блюф. Тай, ліпше, ^{„відложім} хоч на деякий час, такі шумні а такі обманні слова як „патріотизм“, „честь“, а на їх місце поставмо скромні: почуття обовязку. Ліпше вийдемо. Сконтрлюємо лекше і власний „патріотизм“, і других.

В календарі „Просвіти“ на 920. р. поміщені розвідка д-ра Осила Назарука про публичні бібліотеки, де кажеться: „Тільки наукова й артистична стійність повинна рішати про допущення даної

кніги до народніх бібліотек“. Але що таке „артистична стійність“? А коли й погодимося на одну дефініцію, то вже тепер не педагогічні правила мають виховувати народ, іншо артистичні? Алеж педагогія — як і психология — мають свої сталі закони як математика та фізики; а мистецтво остане все таки до певної міри поняттям зглядним, залежним від світогляду сучасного покоління. І.твори Винниченка по своєму „артистичні“. Але чи вони й виховуючі? Що можуть внести в душу мужика „Натусь“, „Мементо“, „Записки кирпачого Мефістофеля“ і др.?

Тут більшовики нас завстидали. Вони, з утилітарних зглядів кажуть, що право побачити світ має лише та література, що служить їхнім цілям. Навіть наука має в них стояти на платформі Маркса. І тою зasadою продовжують собі життя. А в нас ціллю має бути не будова, не розвій, не трівка за безпека *життя* нації, а вічна руйна всего, що лиш починає прозявати?

Тай не мішаймо *краси з подобанням*. Не надаваймо мови нервів мовою мізку. Порівняйте Винниченка з Достоєвським. Вчитайтесь хочби у те місце в „Братя Карамазови“, де селянка приходить до святця Созими (так він там мабуть називається) зі своїми жалями, в часі розмови будиться у них і зростає симпатія. Порівнайте це гарне місце з „фліртом“ героїв у творах Винниченка, а побачите їх „артистичну стійність“, побудовану на дразненню нервів і захоплюванню уяви. Чи великий *позитив* світови з таких творів, а зокрема нам Українцям?

Тяжко обчислити, а нині числити ще й завчасно, скільки лиха накоїв народам колишньої Росії, а надовсе своєму народови, учитель з Ясної Поляни гр. Лев Толстой своїм кличом: „Не противтеся злу!“ А що це лихо величезне — бачить цілий світ. Бо зі злом треба *боротися!* Перемагати. Ставити „під стінку“. А до боротьби й перемоги треба довго готовитися. Скупчувати волю, виховувати загальне ополчення.

Ініціативу могла б узяти дотепер найбільша і найповажніша партія УНДО. Але чи її на це стати? В дні 11. липня 1925. р. склеїлося УНДО, і в програмі поставило точку: Земля селянству без викупу. Надармо один з учасників радив слова „без викупу“ опустити. Звертав увагу, що ця точка криє в собі зародки розкладу. Списав коротко свою думку у формі внесення й доручив президії Зборів. Президія обіцяла щось радити, але в друкованій програмі ця точка з'явилася без зміни. Втамнічені поясняли, що змінити вже не дало ся, бо ціла програма — це твір довгих торгів і компромісів. Ось і розмах!

Але чи на такій „компромісовій“ програмі можна повести виховуючу працю? Чи не гарний вихід із земельного голоду: викупно більшої посіlosti державою й розділ поміж потребуючих на довголітні дрібні сплати при податках? [Інша річ, чи при будові держави й ця дорога, дорога нищення більшої посіlosti, здоров'a.] А програма „Земля трудящому людови без викупу“, якби навіть далася зреалізувати без розбиття бодай половини музичьких голов — чи не суперечить одній з основних точок виховання: пошана чужої власності, тобто §. 7. найстаршого на світі морального кодексу? Отже що: брехня, демагогія, наїvnість? Всього потрошкі, тільки не виховання.

І чи хоч злучила ця вистогнана програма загал громадянства? І то ні. Вже 4. серпня 1925. р. у будинку духовної семинарії у Львові відбулися сходини гуртка священиків, що дали почин до основання Укр. Християнської Організації (УХО). Хоч ся „партія“ враз із своїм органом „Нова Зоря“ не розвинулася, а радше виродилася в кириню, то УНДО таки потерпіло. І нині воно — скрипливe колесо. В йому, ніби, гуртується елементи доскладові і розкладові, праві й ліві і дуже ліві, ідейні понад усякий сумнів і понад усякий сумнів продажні, але саме тому ані сили ані поваги УНДО не має.

Вправді на Зїзді 18. падолиста 1926. р. УНДО

вставило вже навіть релігію у свою програму і кликало палко: „До карності! До оборони!“ Але той поклик тяжше зреалізувати, ніж написати було статтю п. Федорцеві. Бо санація“ на довшу мету без ґрунтовного перевиховання громадянства немислима, а до виховуючої праці УНДО-ню не пильно. Завдяки самій виборчій ординації „свої люди“ приходять до мандатів без труду, розуміються поміж собою без слів, опановують управу партії без кризи, і це їм вистарчає. Так і живе собі далі стара, здавалася похоронена, „програма“ 60-тих років минулого століття:

Чом річенъко домашная
Так пливеш поволи?

.

Лучше плисти по тихонъки,
Тай певненъким ходом
Оминати островонъки,
Каминя й колоди.
Так попливу тихо, смирно,
Без шуму, без горя,
З личком чистим, *незмученим*
Чей дійду до моря.

Ось „програма“ УНДО-ня. Неписана, але виконувана. З тим, що колишні „шестидесятники“ бажали доплисти до моря, а нам вистарчить і баюра. Рація: *Як топитися, то все одно де.* Ґрунт: не втрачувати на змагання сил, плисти вигідно, у незаколоченому спокою — аж до нірвани.

Але чи такими „програмами“ виховаеться нація? Часописи бідькають, що партії не виховують собі доросту. Чимже той доріст захопиться? Або молодість живе поривами, ідеєю, або молодості взагалі немає. Є лише передчасні старці, або філістри, чи то по нашому: хитрі малороси.

І тут батьки мусять почутися до відповідальності супроти дітей. Бо найкраща писана річ,

книжка чи часопись іно *переконує*. А приклад таки *потягає*. А який у нас приклад?

Не любимо, чи радше боймось, дразнити нашу демократичну претенсіональність, і, хочби до сільського листоноша, пишемо: „Високоповажаний Пане!“ Так само, як до першого поміж першими, до Сеніора наших діячів Юліяна Романчука. Деж тут засада: *Suum cuique?* А тою дорогою так деморалізуємо меншу братію, що вона, якщо завтра затитулюєте її іно „Поважаний Пане“, не забуде вам того до гробової дошки.

В 1902. р. при сецесії студентів із львівського університету оден з товаришів зломав солідарність, остав у лавці. І громада й часописи наклеймили це досадно. Та минуло кілька літ, а вже в тих самих часописах про того самого пана читаемо як про сходячу зорю в громадянському житті. Якже виховається молодь? Деж експіляція?

Шкодив хтось рідній справі двацять літ. Та втомився. А може „хлібодавці“ зле заплатили. Тай дав лепту на Рідню Школу й помістив це у часописах. І всі охнули набожно: Меценат!

Зганьбився хтось. Шарпнув якусь установу, Кооперативу, Союз, тощо. В інших націй навіть родина такого вирікається, і він мусить *щезнути*. В нас гарненько подається тому добродієви ручку, а за місяць — два він уже й на зборах „мужів довіря“, вже забирає поважно голос, якби ніколи ніщо.

Жив собі хтось довгенько здалека, в дружбі з нашими недругами, тихше води й нище трави, як ялося пану радникови, людині „з порядної фамілії“. ¹⁾ Стільки й рідного, що греко-католик. Та не діждався відтам якось нічого. Отже, геть уже з по-лудня, зголосив у нас свою кандидатуру на по-польський мандат. Сказав палке слово, ще й вдавив у стіл кулаком. І ми оставіли. „Бач, кажемо, яка невмируща народня стихія! Трупів воскрешає.

¹⁾ Не смійся, Золочівщино!

Будемо жити!“ А де запал юних днів? Де місце для тих, що весь вік давали труд і посвяту? Вірно так, як каже старозавітний мудрець: „Промовив богач, і всі припlesнули; промовив бідний, і пи-таються: Хто це такий?“

Хто цікавий побачити в нас ще інші типи, що мають може претенсію стояти на переді й критикувати молоде покоління, най погляне в „Українське Слово“ з 1917. р. коло Ч. 147.

А нині ліпше? Ось „Діло“ в ч. 188. з 1931. р. пише: „Просто громом поразить вас, коли ви, звернувшись до якогось пана з проханням жертвувати, на таку-то конкретну загально громадянську ціль почуєте у відповідь, що нічого не дає, бо до такої то партії не належить, з її політикою не погоджується, і взагалі ніяких таких потреб у теперішній тяжкий час не признає. Фактично ж той пан є між іншим кандидатом на посла на такій то листі і на такому то (недалекому навіть) місці. *Щастя тільки, що не став послом*“. Ось вам взірцевий громадянин і *взірцева політична партія*, що таких анахасів бере на листу, тай ще на недалекому місці.

Та годі не згадати ще таки хоч *дечого* з виховуючої сучасності, бо роки 1919. і 1920. дали нам величезну школу, нові події мають характер глибший, симптоматичний і рішаючий.

„Діло“ ч. 213. з 1928 р. пише з Калуша,, що там є 79 кооператив, і на зборах РСУК 9. вересня всі сконстатували: 1) Епідемічні манка (крадіжки) разом на 22.000 зол.; 2) величезні борги (куди більші, ніж сума уділів); 3) недостачу кооперативної дисципліни. А це найкращий повіт. Праця пок. др. Курівця і других. Радять: завести повітового учителя для кооперативної освіти...

А в 1930. р. РСУК сконстатував, що *більш як половина* всіх наших кооператив замикають білянси з товаровими манками. Щож вдіяла кооперативна освіта? Хибаж крадуть іно анальфабети? Тут треба не панькання, ~~на~~ натиску РСУК. Скасувати скрізь борги, а непослушні кооперативи усунути з під своєї

опіки. Та ба! Не втнеш. Хочби й щезли борги на долі, то лиxo остає ще в горі. Тоді прийшлосьби може усунути більше число кооператив, а тим самим зредукувати й частину урядовців у РСУК. А на це нас не стати. Той брат, той посвоючений, тамтой має за собою такого то „патріота“ і — все пропало. Хоч і в самій централі є мабуть дещо невідповідних сил — ми їх зредукувати не можемо. Ліпше найдусяться в багні сотки кооператив і шириться ще більша деморалізація. І кооперативи справді дусяться. Ось вам в „Укр. Голосі Ч. 42/1931. якась жива душа пише з Городка, що там деякі кооперативи вже відпродалися Жидам, а деякі розборгували товар на суму 15—20 разів більшу ніж сума власного майна. А Голова РСУК, за сенаторськими трудами, може про це й не знає... Чи дивота, що кооперативи хитаються, коли „Свобода“ в ч. 4. з 1926. р. пише про село Жулинъ, пов. Зборів, що там „крадуть усі — кромі священика і учителя“.

Очевидно, такий моральний стан це не виключно наш привілей. Бо ось...

У перших повоєнних роках польські владики кликали до своєї суспільності: „Жити без праці хоче іно злодійське серце!... До проводу в народі мають право іно найліпші!“...

Нас на таку мужність не стати. В нас треба мовчати. Навіть в установах, де ви членом, треба мовчати. Бо як обізватесь, кликне сто голосів: „Це особиста ворожнечा“. І ви почервонієте і засунетесь в кут. А лиxo буде собі далі гуляти — по правилу: не критикувати, отже й нічого змінити. А преці, моралі ради, треба собі вже раз сказати: Якщо треба аж особистої ворожнечі, щоби комусь виткнути громадянські промахи, *то нехай живе особиста ворожнеча!*

Бо бувають в нас випадки аж занадто разячі.

Коли, скажім, якийсь адвокат у якомусь там нафтовому раю, розгуляється, пропутав свое майно, а далі стане фальшувати векслі та за добуті гроші гуляти поза кордонами у веселих товариствах, то

це ще зрозуміла тай його приватна, річ. *Парвеній бавиться*. Але коли передові громадяни, повітові організатори, мужі довіря партії і громадянства, ходять по товариствах і знакомих та випрошують жертв на ратування того легкодушного „патріота“, бо інакше йому, мовляв, остає хиба лише кілька днів життя, то це вже поява сумна. Це вже занепад публичної моралі. Це вже суспільне гниття. I як на таких взорах виростати має молодь?

А що з фондациєю бл. п. о. Фолиса — тим маєтком величезної вартості у Скнилові під Львовом, замінням за мало вартне Закомаря? Мировий суд не спромігся на *rішуче* слово і закінчив вигідним: *ibis — redibis*. Заступник Тов. „Сільський Господар“ в кураторії тої фондациї, інж. Воробець, забрав у свої руки всі документи, „щоб справу вивести в часописі“. Чому ж така поважна установа як Краєве Тов. „Сільський Господар“ не подбало дотепер, щоби громадянство довідалося, хто в тій справі провинився — хтоб він і не був? У прикрій справі затрати Управою Рідної Школи дорогоцінного дару бл. п. родини Бучацьких може годі вже дійти правди, бо тодішній Голова вже не живе. Але тут, у справі Скнилова, жиуть ще, Богу дякувати, члени кураторії, а зокрема двох людей, що при заміні найбільше потрудилися: пп. Гвоздецький і Студинський. Чому ж справи не довести до крапки? Чому не натисне пос. Луцький? Чи недоговорювання має бути заохотою для других фондоваторів? Чи молодше покоління набере через те більшого довір'я до „батьків“?

Степан Шухевич у своїх споминах пише, що в останніх днях грудня 1918 р. була для ГА така корисна хвиля, що з цілою певністю можна було відобрести Львів. Він дивувався своїй команді, і враз з другими старшинами сусідних відтинків горював над положенням. Алеж Степан Шухевич був австрійський старшина! Знав службовий регулямін. Перед наступами діставав з полкової канцелярії строгі „резервати“ з поученням, що робити на ви-

падок, як командант, хочби найвищий, в горячій хвилі ділає на шкоду власної армії, зноситься з ворогом, робить хочби приготовання до втечі то-що. Чому ж не порозумівся з двома — трома фронтовими однодумцями і не поступив по регуляміну? Чи малій поручник з Корсики бувби на його місці плаєав? От наше геройство: скомліти й нишком, щоб ніхто не бачив, записати свій біль у нотес — для історії. Так якби „історичні нотеси“ за нас все зробили. Чимже тут має одушевитися, до червоності розпалитися наш доріст? Молодь мріє про Ганнібалів, не про плаксів!

А в „Ділі“ ч. 14. з 1926. р. др. Ю. Олесницький описує хвилю злукі України придністрянської з придніпрянською в Київі в дні 22. січня 1919 р., і, хоч признає, що тоді вже *від кількох днів* надходили від Сходу трівожні вісти про наближування червоної армії, то таки каже, що цей момент злукі, то найкраща, най-най-найзнесліща хвіля в його житті. Чи справді? Чи ми дозріли до *життя*, якщо тоді не обернули всіх сил на формування армії, а на параду? Чи др. Ю. Олесницький не уявляє собою нашого типічного інертного інтелігента з прапора „плисти без змучення“ — як впрочім усі ті парадієри, що квітами, коврами і хоругвами хотіли забезпечити Україну перед більшовиками? Чому др. Ю. Олесницький (або темпераментний Льоньо Цегельський) не кликнув там з трибуни *громом*: *„Браття, не час на паради! Старі й діти, мущини й жіноцтво — до зброї! На фронт!“* Чому? Бо ми хорі. Ми з під руки батьків вийшли духово „спасифікованими“, анемічними, і на *Чин* нас не стати. Але щож буде з нашими дітьми? Хто їх виховав?

*

Одним із найсильніших виховуючих середників — якщо таки не найсильнішим зі всіх — мігбі бути театр. Бо тут сцена лізе нам у душу всіми знаними й незнаними змислами. Яке село цині угбоге, а те-

атр витягне вам з него останній гріш, рушить з пе-
чі передпотопову колоду. Та чи він сповняє у нас
свою місію? Може ледви в десятій частині. Коли
перед кількома роками одна читальня звернулася
до „Просвіти“ у Львові з проσьбою о пораду, що
давати на театральну виставу, її порадили: „Май-
стер Копитко“. Отже не те, що вчить і виховує,
а те, що бавить. А цю раду дає найстарший учитель,
мати всіх товариств. Чому? Бо сама убога.
Бо за виховуючу драматичну літературу, а надовсе
за гарні річи для села, майже ніхто до тепер не
подбав. А преці, якби „Просвіта“ запроσила до
участи найкращих письменників, оригінальних і пе-
рекладчиків, і випускала річно — хочби місто „Жит-
тя й Знання“ — хоч десять гарних, виховуючих,
театральних пес, то до десяти літ неодно село вий-
шлоб із нинішнього здичіння. Але то мусіли бы-
ти вори дійсно артистичні, так приступно-артистичні,
щоби захопили душу прозаічного села. А то якийсь
жаль огортає вас, коли читаєте нинішню поезію:

„Хрусталіють пестро
Призми дикоткані,
У сліпучих смішках мерехтінь —
Роздзвонився простір,
Синявою — гомін,
Я — грудьми настіж“...!¹⁾

Здається, що театральна справа у нас взагалі,
бодай на деякий час, безнадійна. Артистичну сто-
рону театру цінять і його потребу вичивають ли-
шень одиниці.

В часі світової війни наші емігранти мали на-
году бувати у віденській опері, бачити пр. Вагнер-
ового „Parsival-a“. Кличу їх на свідків. Там герой
— Карузо чи який там інший мистець — добуває
зі себе найкращі тони, щоб вас зачарувати, руши-
ти серце, увести його у зміст вичаруваних слів, і до
того змісту прихилити волю. А той зміст високо

¹⁾) Ярослав Ярий, „Пяний Мотив“.

етичний. А сам герой, може нароком, ухарактеризований на подобу Христа. А кождий його рух, його очі, уся постава, свідчать, що він сам тим змістом глибоко перенятій. І вам той зміст *накидас*. І переносить вас на етичні вижини. І ви виходите з театру *ліпші*. Думаєте не про Казура, а про Parsival-а і про зміст штуки.

А в нас? Мишуга, Лопатинська, Менцінський можуть співати по італійськи, еспанськи, англійськи — нам „Alles Wurst“. Розуміти тої мови не потребуємо, бо нам на змісті лібретта не залежить. Ми прийшли зазнати насолоди трошки для уха, трошки для ока. І виходимо з театру: в ліпшому разі — невдоволені; в гіршому — розбавлені.

Як ми доросли до театру, а театр до нас, свідчить понад усякий сумнів це, що точність незнана ні по одній стороні, ні по другій. Так у столиці, так скрізь по краю. Коли в одному селі аматори „артисти“ почали скликатися до вибирання, бо небавки має вистава починалася, то „режісер“ став сварити: „Поволи, поволи! То *ганьба* зачинати тоді, коли написане на афішах. В українськім театрі не зачинають *ніколи* скорше, як пів години по терміні“. Кажіть що хочете, а за давнім директором Гриневецьким громадянство з тих часів не перестане жалувати.

Відси й справу будови театру треба назвати неактуальною, а прислугу громадянству зробить Комітет Будови Театру, коли понехає думку будови театру, а на театральній площі при помочі фонду інвалідів побудує „Народній Дім“ з відповідними убікаціями для національних установ і з вигідною театральною салею. На такий „Народній Дім“ жертви попливуть — на театр не попливуть.

За те рацію малиб у нас *добре* мандрівні театри, які зайшли аж у села, де лише є саля, — щоби населення, а надовсе аматорські кружки, побачили хоч раз *добру* виставу. Тої думки був і пок. Іван Франко. Такі добре мандрівні театри неслиби в село культуру і підтягали до культури місцеві

театральні дружини, а це при доборі штук ста-
лоби стопроцентовим виховуючим чинником.

*

Та не рушимо з місця, якщо ідеєю виховання не перейметься й преса — ця безконкурентна фабрика публичної опінії. Якщо така преса не най-
шлася, требаби її створити. Бо так, як нині спра-
ви стоять, то пожалься Боже!

„Діло“ в ч. 287. з 1927. р. пише про себе: „Преса відограла в нас ролю непереможного впливу на формування національної психіки, національного світогляду, національної культури, словом ролю обновлення нації, ролю різбллення новочасного на-
ціонального обличча... Цю велику ролю виконувало майже виключно Діло“. Добре. А хто ж виплекав національне каліцтво? Чи так виглядавби 40-мілю-
новий народ, як нині виглядає, якщо той „непере-
можний вплив“ „Діла“ бувби все додатній? Правда в очі коле. Та чи придається на що правди не ка-
зати? Інакше виглядалоб нині наше національне обличча, якби „Діло“ не шукало щораз нової орієн-
тації, якби не йшло на обскурну демагогію, якби не витрачувало гарних іноді сил на питому собі політичну лінію: будити „Щетинястого Хама“ і бо-
ятися його. В тих двох бігунах обертається вихо-
вуюча діяльність „Діла“. Вчера кликало інтеліген-
цію на провінції бути „в оссередку невдоволення“ села — нині кличе „гасити огонь“. „Діло“ хоче будувати дах. А де фундамент? Чи без вироблення характеру, без карності й збірного хотіння не були і не будуть усі національні пориви лиш огником, що хутко спалахне і ще хутше потухне?

Раз перед війною лучилося, що в одній місце-
вости двірський лісничий придибав мужика в лісі і пострілив шротом. Усі наші часописи, з „Ділом“ на передні, продовж кількох тижнів з найбільшим обуренням пятнували цей злочин лісничого і на всі лади обертали докором: „За марний патик відби-
рають здоровля! За патик — шріт!“ Правда: Not

bricht Eisen. І гріха тоді нема. Правда: за патик постріл — нелюдська кара. Але чи не випадало, вже хоч після успокоення умів, з чисто педагогічних зглядів, зганити трошки й другу сторону за порушення чужої власності? На це не здобувся жаден наш часопис. А хтож то на світі не вдарить по злодійській руці, коли вона пхаеться йому в кишеню?

На дні мужицької душі — як впрочім у селянства й інших народів¹⁾) — сидить самолюб, часто аж до безсердечності й грабіжництва. Але більшовиком посідаюча половина села не є. Але мужик, хтоби він і не був, сердечно ненавидить усього, що в чорнім. І на підкладі цеї ненависті можна зробити з него більшовика. Але той сам мужик тому, що його ненависть виростає зі зависті, усіми силами душі рад підтягнутися до того чорного. І на підкладі того жагучого бажання можна його — може навіть того безземельного — виховати на доскладову силу. Та до тої роботи треба найперше нам, мені, тобі, йому й усьому старшому громадянству й учителям з преси, виховати самих себе і зревідувати наші демократичні погляди. „Демократія не є поголовною рівністю, що не признає квалітативних ріжниць — свобода, рівність, братерство не означають нівелізації, лише індивідуалізацію, а тому кваліфікацію.“²⁾ Непогамоване загальне, рівне, безпосереднє, тайне голосування — смерть демократизму, парламентам і націям. До виховання треба дисципліни.

І не вільно робити скоків — раз у право, раз у ліво — як це, на жаль, водиться в наших часописах.

„Нову Зорю“ треба поминути. Впрочім вона без впливу. Тижневики доходять до рук рідше і менше можуть шкодити, впрочім деякі з них роблять добру службу.

¹⁾ Пор. Золі „Мати Земля“.

²⁾ Масарик, „Світова Революція“, Ч. II. ст. 464.

Але найбільш впливові часописи, як „Діло“ та почасти „Новий Час“, чи мають вони одну вироблену лінію? Чи на повітах мають мужів довіря, без яких не містилиб дописів? Чи хоронять людську честь? Чи картають промахи, відки вони й не походилиб? Правда, бували у редакціях і гарні люди. Але чи не бували там і люди з інших партій, зовсім відмінних світоглядів, в душі ворожих цьому, про що наявно писали? Чи не бувало й так, що редактор „Діла“ був, під псевдонімом, рівночасно головним співробітником „Нових Шляхів“? Деж вкладав свою душу? Був одним із найспосібніших. До котрого ж із двох протилежних світоглядів потривав молодь?

Коли співробітником „Діла“ був вислужений професор пок. Олександер Борковський, прийшов до його рук непідхлібний допис на одного священика, який видався йому підозрілим. Отже пішов до коша. Та на диво, на другий день цей допис, завдяки голівному редакторові, з'явився без зміни в „Ділі“. Старий педагог зажурився. Походив з тиждень, а врешті таки не витерпів. Написав листа до свого б. ученика в тому самому повіті і просив повідомити його, чи допис правдивий, чи ні, тай між іншим пише: „Якщо тому священикові сталася кривда, то я таки найду спосіб йому за неї надгородити.“

То був журналіст! Чи богато в нас таких? Чи розуміють усі наші „редактори“, як то можна вичувати біль ізза нанесеної комусь у часописі кривди? Чи подумають, що елементи ладу треба піддержувати, а не згори валити?

Дуже високо оцінили всі наші редакції незгінну працю пок. Вячеслава Липинського „Листи до Братів-Хліборобів“. А чи вдумалися в початкові таки слова на I. сторінці: „Книга ця призначена для тих сучасних і будучих, — якого-б вони не були обряду, мови й племени мешканців Української Землі, що хотітимуть окремої і суворенної. лицарською дисципліною і вірностю провідників здо-

бутої, на співраці класів — во імя Релігії, Землі — Батьківщини і Авторитету — побудуваної Української Держави, і що в установленню власними місцевими силами дисциплінуючої провідну верству Монархічної Влади в формах дідичних, а не виборного Гетьманства бачитимуть єдиний вихід з українського колоніяльного гниття". Чи вдумалися робітники пера в ті слова, і чи ведуть послідовну одну лінію?

Возміть „Діло“ — цей, до вчера, одинокий у нас щоденник для інтелігенції, який має найбільшу нагоду, як каже, „різбити новочасне національне обличча“. Якже різбить? Коли назріє хвиля, то головний редактор устає з крісла і йде на відпустку, а на його місце сідає співробітник, спец від „чорної кави“, і захвалює парламентарій репрезентації просто противну політичну лінію від дотеперішньої. Коли ж громадянство оглянеться й почне негодувати, то вже вертає головний редактор, сідає на своє місце й каже спокійно: Це писав „тимчасовий“ на власну руку. А той „тимчасовий“, хоч які відмінні його погляди, оставає далі в редакції, щоби при другій нагоді внести знова у громадянство заколот.

Навіть у злобденних справах оборони наших національних прав, хочби на почті, не видно мужності. Відомо, що непоручені письма вільно адресувати по українськи й українською абеткою, а лише пошту треба заподати язиком „паньстровим“. Та проте і поважні часописи і поважні установи, якщо не цілу адресу, то хоч, кромі пошти, ще й місце замешкання пишуть так само як пошту. Це дрібниця? Ні, це добровільний відступ з позиції, і, хоч не голосна, але сильна заохота для громадянства: ради страху юдейска гнутися і резигнувати ві своїх добрих прав, хоч тої резигнації ніхто не жадає, а ні оден нею може й бридиться.

Бувають випадки, де передплатники особистоявляються в адміністрації „Діла“ й просять адресувати до них, як приписи допускають, і не помагає.

Звертають стерони увагу і в деяких установах, і також не помагає.

Якщо натиснете редакцію „Діла“ за її криульки твердше, то вона каже: „Діло“ є власністю Видавничої Спілки — ми звягані. Якщо натиснете Видавничу Спілку, то вона каже: ми віддали наш орган до розпорядимости УНДО-ня, і за його не відповідаємо. І заячі скоки йдуть даліше. І на чим має виховатися нація, а зокрема молоде покоління? На безпринципності і на рецензіях з польських театрів?...

І ради нема. Бойкотувати свої фірми, установи, часописи — не вільно. А довести до лішого годі. Якщо ви не маєте власного органу, ви немічні. Горе вам, стократ горе, коли зважитеся сказати десь прилюдно слово критики! Столичні великоності так вас обезцінять, так оплюють, так обкидають лайками, так безсороно посудять о злу волю, о злобу, о месть за яке там ніби поминення тощо, що ваші уваги обернуть на злочин, а вас на непочитального щкідника, який не повинен і по святій землі ходити.

Хто цікавий знати, як це робиться, най погляне в „Новий Час“ з січня 1931. р., у фейлетоні „Зевес сердиться“ О. Дніпровського (псевдонім). Засів, бачите, емігрант з Вел. України др. Дмитро Донцов у Літературно-Наук. Вістнику і дав читачам те, що в ниніших убогих на інтеллекти часах може дати. До того Д. Донцов є одним із небогатіох у нас білих круків, що добачує майбутність України у перевихованню суспільності на зразок нації Західної Європи, і має деякий вплив на молодь. Отже треба його нищити — бодай під псевдонімом. І відмовляється Літер. Наук. Вістн. всякої літературної та наукової стійності, а в Ч. 22. з 5. I. 931 О. Дніпровський таки виразно пише, що відчити др. Донцова для молоді „замість ~~ви~~ клікати гін до організаційної роботи, разбудили між молодю анархію, яка частинно триває до нинішнього дня“... А врешті на увагу у Літ. Наук.

Вістнику, що для „Нового Часу“ співробітництво О. Дніпровського не є великим щастям, О. Дніпровський відповідає: „Що лекше булоб для мене, як сказати, що не є великим щастям для землі, що такий „джентельмен“ як фр. Дмитро Донцов по нійходить... Але я так не скажу.“ Ось вам тон українського журналіста. Аякже.. Вже відразу в першій статті місто дискусії полеміка; а в другій вже лайка і ще яка лайка! На третю статтю вже й місця немає. Людіну небуденної міри треба бити, гризти, кусати, тай ще під покривкою, що дбається про молодь, а по суті в ім'я нашого безсмерного: „Посунься, най я собі сяду!“ *Бо не в тім річ, відки приходиш, а в тім, куди йдеш.* Якщо у Д. Донцова є свої „але“ (хто ж без них!), якщо у дечому навіть розходиться з нами, то чи таким поборюванням не „виливаемо з купіллю разом і дитини?“ Чи маємо для молоді таки під рукою кращих і більш впливових ідеольгів? Покажіть їх. а „анархіст“ з Літ. Наук. Вістника відійде сам. Вячеслава Липинського за Дмитра Донцова не дамо. Але методами новітнього бандитизму ані не поставимо високо преси, ані у молоді не „викличемо гону до організаційної роботи.“

Щастя лишень, що „чоловік стріляє, а Бог кулі носить.“ Молодь пізналася швидко, і запротестувала й протестув на своїх ширших і вузших зборах, в „Літ. Наук. Вістнику“, в „Укр. Голосі“ і де може.

*

Молодь робить і похибки. Може й саме для того робить похибки, що старше, передове громадянство їх робить тай молодь до похибок потягає, хоч власний молодечий інстинкт піддавби їй може щось кращого.

Маю на думці участь СС (вірнійше: галицьких частин, бо тоді було в Білій Церкві, між іншими, вже й дещо добровольців з б. австрійських полонених) у поваленню гетьмана Павла Скоропадського.

„Український Голос“ в ч. 44. з 3. падолиста 1929,

у теплій статті „Листопадові Роковини“ сказав, що Українську Державу повалили „галицькі Січові Стрільці.“ Сказав ті терпкі слова, очевидно, у напливі сердечного жалю, бо дальше розвиває їх як слід так: „І от страшна наша трагедія в тім, що геройство, ідейність і посвяту січового стрілецтва удалось легкодушним демагогам використати проти української державності.“ Та помимо того, так сказати, спростовання молодь повищим терпким докором *образилася*. Образилася, і тим зробила кривду поважному громадянинові проф. Д. Греголинському, що довгі роки давав своїй суспільності високої вартості доскладову, виховуючу працю.

Тай якже було молоді не образитися, коли трошка вже старший громадянин, ще й передовий, бо редактор „Нового Часу“ і соймовий посол, Д. Паліїв, у ч. 125. своєго часопису з 6. падолиста 1929 р., у пекольній статті „Окаянні“, кидає цілі гори громів на редактора „Українського Голосу“ не лише за докір, зроблений Січовим Стрільцям, але й ще більше (як свідчать розстрілені букви), за докір „демагогам“. Д. Паліїв промовчує всі труднощі гетьманського уряду, і просто каже, що в *моментi*, коли Гетьман проголосив федерацію з Росією, *зраду* поповнював кождий, хто в обороні самостійності держави не пішов *проти* Гетьмана. А Д. Греголинському дає ласково „розрішення“, бо каже, що „псам можна і на Бога гавкати“. Аякже....

Ось з яким завзяттям оправдуємо наші промахи ще після 12 літ. Направду, часом хочеться вірити, що чорне не чорне, а біле; що всі Пушкарі, Іскри, Кочубеї, і всі оті „Татарські люди“ від Калки аж по нинішній день, імже ність числа, це зразкові громадяни, які виконували лише свій обовязок. Хочеться вірити, що доля присудила нам раз на завжди лиш „кольоніяльне гниття“ і що до повного щастя остає нам лише дрібничка: дощупатися в тім гниттю рабської насолоди. До таких абсурдів веде вас

ментальність Д. Паліїва. Гей, якже далеко нам до власної держави!

Бо правою остане, що в дні 14. квітня 1918. р. появився маніфест Гетьмана, а вже за місяць, в дні 19. мая 1918. р., появилася заява недовірія українських партій для Гетьмана.

Правдою остане, що Гетьман зараз після об'яття влади звернувся й опісля нераз звертався до українських партій і до поодиноких людей з по-кликом вступити до його уряду, і завжди надармо. Свідчить про це у своїх споминах вірний очевидець Д. Дорошенко. Свідчить і сам герой великої трагедії В. Винниченко, бо каже: „Треба правду сказати німецький Гетьман у перші дні по перевороті мав *виразний намір* надати владі національно-український характер. Призначений ним „отаман“ міністрів Устимович перш усього звернувся до українських буржуазних партій у справі сформування нового Правительства, себто *переважно* до есеїв. Алеж вони називалися соціялісти — федералісти й дуже *різко відштовхнули* отамана“¹⁾). Свої відштовхнули! І якщо нині ще дехто з тодішніх передових людей каже, що „Гетьман не пішов слідами Мазепи, а Іскри і Кочубея, і валити його було обовязком кожного чесного Українця“ то це оден великий *обман*. Це повторилася знова хвила з часів Богдана Хмельницького, коли то Хами перемогли Яфетів, і завалили власну державу. Чи повторилася вже останній раз?...

Бо правою остане, що програма Гетьмана, зокрема його заява з 29. квітня 1918. на зізді хліборобів демократів, була наскрізь націоналістична й конструктивна, так, що й сам Д. Паліїв („Новий Час“ ч. 154 з 1928. р.) не має їй нічого закинути, а перша Декларація Директорії з 26. грудня 1918. вже була *розкладова*, більшовицька. де між іншим казалося: „Влада в Українській Народній Республіці

¹⁾) Відродження Нації Т. III. ст. 29, 30.

повинна належати лише клясам працюючим — робітництву й селянству, тим клясам, що здобули цю владу своєю кровю".¹⁾ Отже для Д. Паліїва вже відразу місця там не було.

Правдою остане, що Гетьман за пів року свого панування — якщо безупинну журбу й змагання з підпольною роботою таки „своїх“ пануванням назвати можна — зробив для добра й закріплення держави стільки, що у людей доброї волі мусів добути собі довір'я. По свідоцтву проф. Лебідь Юрчика в 1918. р. створено цілий апарат державного життя. Основано Укр. Академію Наук, два українські університети, 130 середніх шкіл, 24.000 народніх шкіл і т. д. А проф. І. Крип'якевич каже: „Гетьманщина поставила Українську Державу на дуже високім ступні розвитку. Свідоцтвом того може бути хочби сам один факт, що молода українська валюта мала усталений високий курс“.

Най буде, що Гетьман і вихованням і деякими симпатіями навіть не був стопроцентовий наш, навіть не покривався з нашим нинішнім демократизмом — як це впрочім і виявилося з відношення гетьманського кружка до, хорого вже, Великого Громадяніна В. Липинського —, то гетьманська Держава була, на той час і в тих обставинах, найпевнішою *підбудовою* Української Держави, яка мусіла стати *такою*, яку створили були своєю працею віддані їй наші передові доскладові люди.

Бо одну скромну заввагу треба конче нашему громадянству зробити. Якщо який поневолений народ думає *поважно* про своє визволення, то він уже заздалегідь, ще далеко перед виступом, може навіть у першій дніні своїх визвольних мрій, *важить і підраховує* ті сили, які мають прийти до голосу вміть після визволення батьківщини, і її *закріпити*. І ті сили, навіть у найтяжчий час, *оберігає*. А в нас того не було. Читайте сучасні спомини, праві і ліві,

¹⁾ ib. III. 170.

від щирого Винниченка почавши. Усі журилися лиш тим, як *повалити*. А то розбити мур це ще не те саме, що поставити новий, кріпший. І відси у нас остане жаль за змарнованою Державою гетьмана Скоропадського.

Правдою остане, що В. Винниченко почав свою протидержавну роботу зараз після вибору — хоч і далеко не усім громадянством тай при помочи німецької армії — гетьманом П. Скоропадського після покликання на прем'єра Устимовича а відтак Василенка, а на міністра внутрішніх справ Кистяківського. [Деж таки можна: Гетьманом став той „Слинявий“, та „Беззуба Собака“, той осоружній царський генерал „без ніякого таланту“, а не він, не Винниченко, ідол молоді, власник широко знаного письменницького назвища:] А федерацію з Москвою Гетьман зробив аж після рішучого повалення Німеччини — тої могутньої своєї підпори — антантою, де верховодила Франція, ця рішуча союзниця й прихильниця одної, неподільної Росії, і після того, як протидержавна робота Винниченків дійшла вже до великих розмірів. Гетьман зробив федерацію з Москвою (чи щиро, про це може сказати лиш він сам) з крайної конечності —, щоби при помочі царського офіцерства та чиновництва ратувати, що ще було можна: бодай таку Державу, якої бажала собі, не так то давно, Центральна Рада з Михайлом Грушевським на переді.

Впрочім федерації роблять люди, і люди їх виконують — не інакше, а по мірі своїх сил. Усі це гаразд розуміємо, бо годі нам забути Переяславської федерації. А теперішня була засуджена на короткий вік тим більше, коли, з одного боку, завдяки більшовицьким заколотам, вибивалися на волю навіть дрібнесенькі народці й державки, а з другого боку на Україні була готова до посвяті тaka гарна військова сила як Січові Стрільці. А за кілька місяців приходила на Вел. Україну вже Галицька Армія. Тільки, на жаль, *помилковий* був клич: „Ми призначенні на жертву для Києва!“ Помилковий і-не-

геройський. Треба було кликнути: „Ми призначені на збудування України!“

І до історії перейде ця одинока правда, що Українська Держава валилася хитрощами очайдушніх демагогів, Винниченків, Петлюрів, Шаповалів, Макаренків і др., та руками сердечних Січових Стрільців. Не Загаєвичі і не Черники потягнули Січових Стрільців, а Загаєвичів і Черників, між ними й Д. Паліїва, потягнули Винниченки. Сам В. Винниченко, рахуючи певно на українське засліплення у його особі, наводить частину листа „одного відомого українського діяча“ з тих часів, (Е. Чикаленка) де кажеться: „Винниченко, організувавши вкупі з есерами повстання, як безкарний Д'Анунціо, потайки від Національного Союзу й наперекір постановам Центрального Комітету соц. дем. Партиї, й саме тоді, коли заходами Національного Союзу ми вже мали половину міністерських портфелів, намовив до цього амбітного Петлюру та несвідомого в наддніпрянських справах Коновальця, і тим *примусив* безвольного Скоропадського кинутися в обійми росіян і заключити з ними *договір* на основі переяславських пактів, аби зберегти за собою гетьманство.“¹⁾

Ось як воно було! Не вправдатися В. Винниченкові ніколи і нічим. Його вина тим більша, що, як сам признає, більшість самого українського організованого громадянства була *проти* перевороту; що вже в часі святкування перемоги (14—19. падолиста 918.) він *знає*, що „через місяць ми будемо „виступати“ через ці самі арки, але „без килимів і оплесків“; що ці стрункі (під час паради) війська „через місяць будуть гнати нас з України.“²⁾ А помимотого мав сумління не лише втягати Січових Стрільців до змови, а ще й їх голосною, хоч дорого добутою, славою й їх руками „формувати українське селянство й робітництво в сильне, ді-

¹⁾ ib. III. ст. 107, 108.

²⁾ ib. III. ст. 109, 164, 166.

сціпліноване й озброєне (протигетьманське) військо¹⁾). І до Винниченка прилипне висказ польського поета: „*Zmartwychwstaje się z pod gromu, ale nie zmartwychwstaje się z pod sztuki.*“

І наша молодь образилася неслушно. Але не дивота. Хто йшов служити рідній справі з таким великим серцем, як наша молодь, того вразить і найменший натяк, кинений хочби припадково, на її некористь. Січових Стрільців зрозуміє лише той, хто з ними у боях сам бував, або — хто втратив у тих боях сина....

Та здається, що й тут молодь, так сказати, приходить до себе. З деякого віддалення дивиться на великі дні — дні народніх і власних підемів і упадків, успіхів і невдач, гордощів і стиду — і добачує потребу: будувати на руїнах нове Життя. Не той впав, хто впав, а той, хто *встали ні вміс*. Молодь скористала з великого досвіду і починає вже не шукати виходу, орієнтації, а таки всебічно вже *організуватися на націоналістичній основі*.

І це властива, однока, здорована дорога.

А ліпшої *політичної* орієнтації від орієнтації Вячеслава Липинського і не знайти нам і не треба. Нею захоплюється вдумчиве громадянство, старше й молодше, і в краю і за кордонами і за морем. Але ця орієнтація, ці „Листи до Братів — Хліборобів“ мусить стати *національним евангелієм*. Хочби надія пок. великого громадянина на допомогу неукраїнських елементів на українській землі декого й не гріла, хочби деяка думка, чи радша деяке слово, (бо В. Липинський називає всіх і все по імені), декому й не подобалося, то десять і сто інших думок, історичні завваги й висновки такі льогічні, такі конструктивні, що будова на них це будова не на піску, а на твердому камені. Тут

¹⁾ ib. III. ст. 162.

можуть зійтися усі Яфети й почислитися, чи є в них уже сила перемогти тьму українських Хамів. А якщо молодь — ця з природи найактивніша частина громади — згуртується в одну велику й здисципліновану лаву, то дасть першорядну поміч *перевиховати* на цій орієнтації й усю суспільність. *Bo nationes sanabiles sunt.*

*

Хто бачив західно-европейську дисципліну, той не буде схліблляти молоді, не буде пропагатором „пайдократизму“, а мусить сказати; що молоді треба деколи й поради й остороги и догани від старших. І до тої, скажім, опіки треба когось постороннього, якогось тіла, якоїс установи, що малаб до такої незвичайної місії і незвичайний авторітет. Ні одна з нинішніх партій такого авторітету не має. Ані „Діло“, ані „Новий Час“, а може й ніякий інший з теперішніх часописів у нинішному складі редакційних комітетів і при своїх питомих „орієнтаціях“ молоді не поведуть і на трибуну для загалу молоді не надаються. Те все треба здебільшого щойно виробляти. І людей і пресу. Тут, могло б віддати велику послугу, як найбільше до того покликане, якраз Товариство Прихильників Освіти. Але.... Але його Управа мусіла би складатися, або окрему секцію скласти, з людей Найкращих у Народі. *Бо інакше Товариство Прихильників Освіти може стати для молоді Товариством Гасителів Духа.*

Польський епископ В. Бандурскі кличе, бодай від 1909. року, до своєї суспільності: *Duchanie gaście!* “Чи не гарний апостольський поклик? В нас з того боку в нинішніх обставинах таке слово не впаде. Та наша молодь розуміє *хвилю*. Розуміє, що етнографічні маси стають націями лише при великому числі *тай здорової інтелігенції*. При великому числі не тих інтелігентів „*egoцентриків*“, що їх В. Липинський так безпощадно громив, не тих, що пруться об'єднати „народ сорокаміліонний“, а не хочуть об'єднати перші самих себе, але

інтелігентів, що сталиб для свого народа патриціями, фундаментом, рицарями. Молодь знає добре, що першим її обовязком *учитися*. Вчитися й гартуватися. Бó при нинішній тісності й непевності на здобуття варстата праці встояться іно ті, що йдуть у життя зі знанням і з гартом тіла й духа. Але скоро молодь вийшла з середнії школи, мусить виробляти собі й політичний світогляд і готовитися до служби рідній справі. І тут мусить вичути в собі „каплю крові спільну з народом“, і черпати підем духа передовсім сама з себе, з власного серця, з таємничого нашепту народнього Генія. А коли до того в трудних хвилях, у складних моментах, найде пораду у старших громадян, до яких матиме довіря, коли піде карно одною громадою, викидаючи поза скобки все нікчемне, то згодом станемо, як і другі народи одною, деб ми й не були, ·європейською Нацією.

На молодь — уся надія.

У грудні 1931. р.

4708

16. Czer 1932